

средњовековне монетарне историје, које представљају значајну полазну тачку за наредна истраживања економске историје овог раздобља. Последње истраживање у оквиру овог поглавља, аутора Емилије Цветковић и др Александра Матковића, посвећено је наслеђу Комисије за економску историју Југославије, која је била саставни део Савеза историчара Југославије од средине 60-их година па до распада социјалистичке Југославије. Реализовани пројекти, издавачка делатност, међународна сарадња и изазови са којима се суочавала Комисија за економску историју Југославије представљају користан показатељ за усмеравање домаћих и међународних активности Центра за економску историју.

На нешто више од две стотине страница, које садрже текстове оригиналних научних истраживања еминентних стручњака, затим прилоге у виду пописа архивских фондова, статистике и математичке описе економетријских модела, предочени су веома вредни резултати научних истраживања у области економске историје. Осим скретања пажње научне јавности у Србији на значај изучавања ове дисциплине, разнородност тема, хронолошких раздобља, методолошких и теоријских приступа, у зборнику се указује на огромне потенцијале које економска историја, као интердисциплинарно поље, ставља пред истраживаче. То што радови нису груписани око конкретнијих тема одговара врло опште постављеном наслову самог зборника, због чега је подела на поменута поглавља сасвим адекватна. Са друге стране, треба имати на уму да је у питању зборник радова са прве националне конференције Центра за економску историју, чији је циљ информисање стручњака, као и оних који се тек упознају са економском историјом, са дOMETИМА досадашњих истраживања у Србији и изазовима које она доносе. Дисеминација научних резултата кроз сличне компендијуме знања представља незаобилазан корак на путу ка систематском проучавању економске историје, а овај зборник чини весником бројних издања Центра за економску историју у оквиру Института економских наука у Београду.

Емилија ЦВЕТКОВИЋ

Небојша Владисављевић. *Антибироократска револуција*.
Београд: Архипелаг, 2020, 297.

Студије о нашој недавној прошлости још увек су малобројне. Због тога монографија *Антибироократска револуција* издавачке куће Архипелаг представља вредан допринос разумевању савремене историје Србије. Аутор дела, однедавно редовни професор београдског Факултета политичких наука, Небојша Владисављевић већ више деценија брижљиво проучава

феномене ауторитаризма, демократије, друштвених покрета, револуције, етничких односа, комунизма и посткомунизма. У свету, професор Владисављевић спада у ред признатих познавалаца транзиције из комунистичке у посткомунистичку епоху, а монографија коју представљамо заправо је превод будући да је ово дело штампано 2008. године на енглеском језику у издању престижне издавачке куће Палгрејв Макмилан (енг. Palgrave Macmillan).

Садржај рада у великој мери одсликава и Владисављевићев приступ теми. Иако у тексту доминира политиколошка методологија, аутор је антибиروقратску револуцију, не толико експлицитно, историзовао смештајући је у шири контекст, пре свега анализом многобројних друштвених покрета, политичког миљеа, логике и развоја колективног деловања, политике супротстављања, али и институционалног оквира.

Од изузетне важности за разумевање овог дела, које није ни публицистичко ни класично историографско, јесте чињеница да је Владисављевић проучавајући различите интерпретације догађаја са краја осамдесетих, разговарајући са учесницима и анализирајући расположиве документарне изворе (не би требало изгубити из вида да му нису била доступна многобројна архивска документа због затворености многих фондова) успео да изгради једну независну слику а да не заузима вредносне судове и не фаворизује ни главне протагонисте нити њихове антагонисте. Зато монографија *Антибиروقратска револуција* није ни једнозначна ни симплификована, каква су била поједина ранија тумачења.

Догађаје с краја 1988. и почетка 1989. године требало би, сугерише аутор, најпре посматрати у широј институционалној схеми времена дубоке кризе федеративног система. Радикална децентрализација Југославије, започета средином шездесетих година XX века, умногоме је утицала како на усложњавање процеса доношења одлука тако и на функционалност Југославије као јединствене политичке заједнице. У околностима попуштања тврдог ауторитаризма током педесетих и шездесетих година, отпори на националној бази, попут оних на Косову и Метохији крајем шездесетих и у Хрватској почетком седамдесетих година, били су показатељи да мора да се крене у ограничену плурализацију и изразиту децентрализацију власти унутар система владајуће партије и њених републичких и покрајинских подружница. Међутим, федерација и њени конституенти тешко су у наредним деценијама могли функционално да доносе одлуке, а оваква политика имала је за последицу јачање републичких и покрајинских партијских органа. Такође, самоуправљање у времену економске кризе тешко је могло да се организује без помоћи Савеза комуниста Југославије, који је и сам пролазио кроз кризу ауторитарног поретка. Све то додатно је убрзало негодовања против система који је био коначно дефинисан Уставом СФРЈ из 1974. и Законом о удруженом раду из 1976. године.

Владисављевић је, поред свега наведеног, учео прве знаке незадовољства оваквим устројством најпре у партијском и политичком руководству уже Србије, које је покушавало да спута партикуларизам покрајина. Као

што је и аутор детаљно описао, оно је током осамдесетих година било концентрисано на редефинисање односа републике и покрајина, као и на унутрашње борбе за превласт. Једна од вредности ове монографије јесте у томе што се децентрира од промилошевићевских или простамболићевских тумачења борби пре и током чувене Осме седнице ЦК СК Србије. Зарад власти Стамболић је, у Владисављевићевој интерпретацији, био спреман да изгради читаву мрежу клијената и развије механизам постављања својих људи на челне положаје кршећи раније интерне принципе партијског функционисања. На сличан начин представљен је и Милошевић. Ипак, аутор је истакао и разлике у политичкој тактици и стилу оба лидера, истовремено одбацујући раније тврдње о дијаметрално супротним програмским разликама два супротстављена тabora. Постављајући питање због чега је Милошевић однео превагу над некадашњим пријатељем и патроном Стамболићем, аутор је изнео тезу да је то био спој унутарпартијских подозривости према Стамболићевом клану, уверења већине чланова партије да би управо Милошевић у систем требало да уведе доста флексибилности и ефикасности, Милошевићевих личних квалитета, као и његовог стратешког позиционирања унутар партијских структура. Како је Владисављевић приметио, битан фактор у Милошевићевом успону били су и медији, који су нагло подигли његову популарност.

Други значајан покретач промена били су Срби са Косова и Метохије. Њихов покрет, закључује аутор, био је аутентичан и независан од партијског система, те је био усмерен на егзистенцијална питања Срба у тој покрајини. Пратећи дешавања на тлу јужне покрајине, Владисављевић је изнео тврдњу да је на мобилизацију Срба утицао како стварни притисак Албанаца тако и ширење непроверених вести и гласина о албанским злочинима над Србима. Међутим, без других актера, косовскометохијски Срби тешко су могли да изведу процес промена.

Управо у јединственом међуутицају националног и социјалног у незадовољству народа, уз делимичну и не увек системску подршку партијског врха Србије, Владисављевић је видео главни замајац који је убрзао већ покренуте уставне промене. Битан закључак целокупног дела јесте да 1988. године ниједна од незадовољних опција (косовскометохијски Срби, партија и радништво) није нити одступила од комунистичког курса, нити је заговарала процес демократизације какав је био својствен сличним покретима у земљама Источне Европе. Ти протести имали су за циљ смену политичких елита у Војводини, на Косову и у Црној Гори и у тим околностима националне теме нису биле толико изражене. Њихова пуна афирмација започела је тек, према ауторовим тврдњама, са немирима на Косову током 1989. године.

Посматрајући последице антибирократске револуције, Владисављевић је закључио да је успех протеста онеспособио тадашње албанско политичко руководство за даље деловање у југословенским оквирима. Наиме, између новембра 1988. и фебруара 1989. догодио се вакуум моћи унутар албанских политичких елита које су почеле да се сукобљавају око

власти, а пораз групе око Азема Власија пратило је и велико незадовољство локалних Албанаца тадашњим стањем. Слично Србима, и Албанци су у првој фази своје националне мобилизације, према Владисављевићу, наглашавали јединство са другим деловима Југославије и истицали упоредо и недељивост земље и потребу за проширењем аутономије Косова. Такође, тек са фебруарским протестима 1989. и блокадом покрајине започиње интензивно окретање Албанаца ка идејама независности и потпуног отпора југословенској држави. Додатни импулси већој резистентности косовскометохијских Албанаца према властима у Београду били су не само државно окретање ка репресији већ и насилно увођење уставних промена без разматрања других предлога попут оних о асиметричној аутономији Војводине и Косова.

Друга важна последица антибиروقратске револуције јесте заостравање сукоба између Србије и Словеније због различитих државно-правних концепција. Словеначко руководство је било незадовољно променама у Војводини и Црној Гори, а подршком албанским политичарима и рударима из Старог трга они су покушавали да заштите целокупан децентрализован федерални пројекат, сматрајући то најделотворнијим оквиром за званичну Љубљану. Ово заостравање аутор је означио као крај доминантно срдачних односа између политичких елита Србије и Словеније који су трајали од уједињења 1918. године.

И поред чињенице да је предмет истраживања пре свега била Србија, морамо истаћи да овој књизи недостају детаљнији описи сукоба унутар политичког руководства Црне Горе. Примењујући исти (по нама, веома успешан и уверљив) модел анализе борби за моћ, Владисављевићева монографија била би богатија и са нешто више занимљивих детаља и закључака. Свакако, такав приступ допринео би и бољем разумевању не само савремене политичке историје Србије већ и Црне Горе. Због тога остаје жал што аутор није приказао политички успон Момира Булатовића, Светозара Маровића и Мила Ђукановића. Можда ово може бити предлог за нову студију која би читалачкој публици у Србији и окружењу била веома занимљива и корисна. Но, и без те анализе читаоци пред собом имају изузетно вредно, аналитичко, акрибично и интригантно дело вредно читања.

Петар С. ЂУРЧИЋ